

DURAY MIKLÓS

ESTERHÁZY JÁNOS ELÍTÉLÉSÉNEK JOGI ÉS POLITIKAI KÖRÜLMÉNYEI*

Esterházy János testi kínhalálának hatvanadik évfordulóján ismét napirendre került a vele szemben 1945 után, 1957-ben bekövetkezett haláláig és annak utána is, mindmáig elkövetett méltatlanság jogi és politikai jóvátétele. Esterházy a közéletnek azon ritka személyiségei közé sorolható, aki érintetlen maradt a politika sodrásának szinte elkerülhetetlen szennyező hordalékától. A politikai élet tisztáinak azon kristálygömböt alkotó világába tartozott, ahová Carl Schwarzenberg herceg, a Cseh Parlament Külügyi Bizottságának hivatalban lévő elnöke is meggyőződéssel sorolhatta őt, párját ritkító minősítéssel: Esterházy a huszadik század Közép-Európájának egyik legtisztességesebb politikusa volt.¹

Több mint hét évtizede időszerű kérdés Esterházy emberi és politikusi minősítése. Halálának évfordulója újabb alkalom ennek a napirenden tartására. Esterházy János becsületének és jó hírének visszaállítása az őt elítélők és szemléleti utódjaik részéről mára megkerülhetetlen

* A zombathelyi vármegyeháza dísztermében 2017. március 25-én megrendezett Esterházy János-émlékkonferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

1 Carl Schwarzenberg herceg beszéde 2017. március 5-én, az Esterházy halálának 60. évfordulója alkalmából Prágában rendezett emlékülésen. Idézi Kokes János, az MTI tudósítója „Schwarzenberg: Esterházy János a 20. század Közép-Európájának egyik legtisztességesebb politikusa volt” című beszámolójában. „**Schwarzenberg** szerint Esterházyt a 2. világháború után azért kellett elítélni, mert »tanúja« volt olyan személyiségek korábbi politikai cselekedeteinek, akik a háború után fontos posztokat töltöttek be. »Esterházy az ő rossz lelkiismeretük volt« – vélekedett a cseh politikus, aki Esterházy János elítélését az egykori csehszlovák állam nagy hibájának minősítette. A neves cseh politikus egyébként leszögezte: Közép-Európa történetében a legnagyobb törést nem 1945, hanem 1918 jelentette, amikor »felborult egy ezeréves rend«. Esterházy János a megváltozott geopolitikai helyzetben is nemzetét védte, magyar és szlovák hazafi is volt egyaránt, de Csehszlovákiát, mint új államot »nem értette, idegen volt számára«. Mindezek ellenére »mindig betartotta a csehszlovák alkotmányt, a törvényeket« – szögezte le. 1939-ben megint megváltozott a helyzet, és Esterházy Szlovákiában maradt, hogy védhesse a magyar kisebbséget. A parlament egyetlen képviselőjeként nem szavazta meg a zsidók deportálását elrendelő törvényt, és a háború alatt védelmezte a menekülő lengyel tiszteket is.” (<http://felvidek.ma/2017/03/schwarzenberg-esterhazy-janos-a-20-szazad-kozep-europajanak-egyik-legtisztessagesebb-politikusa-volt/>).

ügyé vált. Színt kell vallaniuk! Válaszolniuk kell a kérdésre: miért tartják őt mindmáig bűnösnek, vagy miért tartották ők korábban is bűnösnek, noha nem volt az? Nem elegendő a hányaveti válasz: mert magyar volt. Ha csupán ez lenne a válaszuk, akkor Esterházy bírái és a bűnösségét tanúsítók miben különböznenek a náciaktól? Egyébként nem biztos, hogy ezt a kérdést még egyszer fel kell tenni nekik – függetlenül a válaszuktól. Nem a hóhért kell megkérdezni az ítélet indoklásáról, sem az okáról.

Várható-e a válaszuk erre az erkölcsileg és kegyeletileg, valamint a történelmi múltnak a hiteles megítélése szempontjából fontos kérdésre? Elvárható-e, hogy a sok évtizedes múlt görceiben rángatózó emberek, közszereplők, vagy csak lekötelezettjeik kiszabaduljanak a múlt rögeszméinek szorító bilincseiből, és a valóságnak hű választ adjanak? Elvárható-e tőlük, hogy a múlt örvényléséből kikerülve végre egyszer igazat mondjanak? Fontos-e, hogy ezek az emberek mit mondanak – még ha közülük egyik-másik talán meggyőződésből mondja is?

Ha az igazmondás pillanata bekövetkezne, az eddigi közéleti elkötelezettségtől függetlenül kellene megemésztienie az ügyet a szlovák politikának, elsősorban azon képviselőinek, akik mindeddig akadályozták Esterházy tisztességének a helyreállítását. Akik kiálltak mellette, azoknak tisztelet. De az Európai Unió sem dicsekedhet tisztességével, hiszen jogi csoportja, a Liechtenstein Nagyhercegség beadványának tárgyalásakor 2002-ben, a Csehországgal kapcsolatos kollektív bűnösség fenntartása miatt, úgy vélekedett, hogy érintetetlennek tekint minden jogi döntést, ami a mai Európai Unió elődjét, az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó 1957-es Római Szerződés előtt történt.² Ezt a Római Szerződést ünnepeljük éppen napjainkban, 2017 márciusának végén.

Esterházy Jánost a bosszúállás 1943-tól Edvard Beneš által fokozatosan felépített politikája és a hozzá társult, az újra alakítandó csehszlovák államon belüli egyéb nemzeti-hatalmi politikai fondorlat vetette börtönbe, hurcoltatta el a Szovjetunióba, íteltette halálra. A bitófa alól a kommunista hatalomátvétel után sikerült kimenteni őt, de csak azért, mert a Szovjetunióban csupán tíz évre ítélték el. Ártatlanná nyilvánítani Szlovákiában azonban hetvenkét évvel az 1945. április 20-án Gustáv Husák, kommunista politikus, Szlovákia belügyi népbiztosa által elrendelt letartóztatása után sem sikerült, noha a Szovjetunió utódállamában, az Oroszországi Föderációban 1993 januárjában bíróság által megtörtént a büntelenné nyilvánítása.

Amennyiben tehát az Esterházy bűnösségét eddig elfogadó vagy hangsúlyozó gondolkodás és politikai felfogás nyomdokain járók arra a belátásra jutnának, hogy Esterházy ártatlan volt, akkor jöhetne szóba a jogi rehabilitálása Szlovákiában. Ez így logikus, mert azok a jogszabályoknak tekintett rendeletek, amelyek 1945-ben az államrend helyreállítását a bosszú és a megtorlás jegyében minősítették rendszerszerű állami terrorrá, politikai döntés

2 Az Európai Parlament Kutatási Főigazgatósága által megalkotott, 2002 szeptemberében lezárt vélemény szerint (szerzői: Prof. Dr. Dres. h.c. Jochen A. Frowein, Heidelberg; Prof. Dr. Ulf Bernitz, Stockholm; Rt. Hon. Lord Kingsland Q.C.) az 1957 előtti jogi aktusok nem érintik az Európai Unióban létező és annak részévé váló jogrendszereket.

révén születtek meg, és semmi közülük sem volt az 1918–1938 közötti csehszlovák államrendhez. Ezért az ilyen alapon meghozott ítéleteket semmissé nyilvánítani is csak egy politikai döntés következményeként megfogalmazandó jogszabály alapján lehetne. Ugyanis az akkor hozott jogszabályok, noha ma már nem hatályosak, de érvényesek, csak egy további jogszabállyal oldhatók fel. Ezeknek az érvénytelenséget kell kimondani – vagy a korábbi döntések felülbíráhatóságát, vagy egy különleges jogszabályt kell elfogadni Esterházyra vonatkoztatva. Ha ebben a kérdésben nem történik politikai elmozdulás, nincs esély arra, hogy Szlovákia törvényhozása vagy legfelsőbb bírósága meghozzon egy ilyen döntést. Noha a parlament elfogadhatná az erre vonatkozó törvényt. Egyébként is nem biztos, hogy Esterházyt Beneš elnöki rendeletén alapuló jogszabály szerint ítélték el, hanem a Szlovák Nemzeti Tanács rendelkezésének szellemisége alapján, ami több mint egy hónappal hamarabb született meg, mint az „elnöki” rendelet, és csaknem egy hónappal azt követően, hogy Esterházyt letartóztatták.

Az Esterházy-ügy ma már nem csehszlovák, hanem szlovák ügy. Nem csupán amiatt, hogy 1993. január 1-én megszűnt Csehszlovákia. Tulajdonképpen a maga idején is szlovák ügy volt, de a csehszlovák egység látszatát keltő köntösben jelent meg. A csehszlovák felfogás ezzel kapcsolatban megengedőbb volt, erről tanúskodik az is, hogy 1991-ben a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke, František Mikloško javaslatára Esterházyt in memoriam Masarykdíjra terjesztették fel, amit a köztársasági elnök és tanácsadói először elfogadtak, majd más szlovákiai körökből jövő nyomásra mégis törölték a jelöltek névjegyzékéből. Amennyiben a mai szlovák politikát uraló felfogásban nem következik be ezzel kapcsolatos fordulat, akkor Esterházy rehabilitálásának a szorgalmazása sikertelenségre van ítélve. Sőt az ellenzők gondolkodásának ismeretében azt is valószínűsíthető lehet, hogy a két – pro és contra – felfogás között feloldhatatlan marad az ellentét. És akkor Esterházynak ebből a ma már anakronisztikusnak tűnő politikai kátyúból való kiemelésére irányuló minden egyéb kísérlet meghiúsulhat. Beleértve az olomützi (olomouci) püspökség boldoggá avatási kezdeményezését is.

Vizsgáljuk meg az Esterházy politikai rehabilitációjára irányuló eddigi törekvések elutasításának okát. Vegyünk szemügyre néhány körülményt, amelyek a csehszlovák majd a szlovák politikában érthetőbbé teszik az elutasító szemléletet, ami persze nem azt jelenti, hogy elfogadhatóan megmagyarázzák.

Az egyik vizsgálandó tétel a csehszlovák állam születésének nyomvonala. Ez a törekvés a megvalósulás célegyenesében nem a cseh történelmi területek önállóságának a visszaszerzését követte, noha az alapító atya, Tomáš Garrigue Masaryk eredetileg a cseh országrészek autonómiájára összpontosított, hanem azt a XVIII. század végétől épülő nemzeti romantikát, miszerint az észak-magyarországi szlávok a cseh nemzet részei. Ebből ala-

kult ki a XIX. század vége felé, 1871³ után az az állameszme-mag, amiből kicsírázott a térség egyik legtörténelmietlenebb állama: Csehszlovákia.

Anélkül, hogy belemélyednénk ennek a fonálnak a kibontásába, hiszen ez túlságosan szerteágazó, és eltávolítana bennünket Esterházytól, azt kell szemügyre vennünk, hogy a csehszlovák állam megteremtése, megtarthatósága és az 1941 után az újraállítására való törekvés mennyiben függ össze az állam nem szláv nemzetiségű polgáraival, lakosaival szembeni bosszúhadjárattal a második világháború után. Ennek a bosszúnak lett az áldozata Esterházy, sok ezer magyar és sok százezer nem magyar (német) sorstársával együtt. Közülük nem börtönben halt meg mindenki, mert volt, akit csak úgy helyben lepuffantottak, agyonvertek, vagy lánctalpakkal, elevenen hengereltek a sárba. A helyben elpusztítottakkal vagy a gulágon, a malenykij robot során elhullottakkal szemben Esterházynek megadatott, hogy körülvegyék őt néhányan, akik majd visszaemlékeznek rá. Még szerencse, mert így fel tudjuk idézni a többiek emlékét is.

Ezzel kapcsolatban érdemes tenni egy sorközi megjegyzést arról, hogy a második világháború utáni megtorlásokat gyakran nemzeti bosszúként emlegetik. A „nemzeti bosszú” sohasem a nemzet bosszúja, hanem néhány politikusának öngazolása. Egy ilyen önmegnyugtató téveszme mögé azonban sikeresen lehet felsorakoztatni politikai híveket és ösztönkielő tömegeket.

Ha az első világháborúban kibontakozó hatalmi érdekérvényesítés szempontjából vizsgáljuk térségünk átalakulását, ismét Schwarzenberg herceg szavait kell idéznünk, melyeket az említett prágai megemlékezésen mondott: Közép-Európa történelmében a legnagyobb törést nem 1945, hanem 1918 jelentette, amikor „felborult egy ezeréves rend”.

Az okok elemzése ugyancsak messze vinne bennünket Esterházytól, de néhány tény szükséges megemlíteni. Az egyik: a cseh politikusok érdeme, ügyességük eredménye, hogy az első világháborút lezáró, a dinasztikus kor romjain kivirágzó új hatalmi politika szövetségét kiismerve, sikeres egyezkedések során megalakulhatott Csehszlovákia. A másik tény: ezt a németekkel és a magyarokkal szemben kellett és lehetett megvalósítani. A harmadikat csak mellesleg említem: a csehszlovák eszme adta a sorvezetőt az egyéb hatalmi törekvések kelet-közép-európai megvalósításához. A második világháborút 1943-tól záró két év európai politikájában is ugyanazok az érdekek jelentek meg, amik az első világháború utolsó két évében – Európa újrafelosztása. Új jelenség a Szovjetunió volt, ami a befolyási övezetek határát módosította.

Kérdés: mi köze van mindennek Esterházyhoz? – Ahhoz a politikához van köze mindennek, aminek ő lett az egyik áldozata.

A soron következő szinte gyermeteg kérdés: de miért?

Csehszlovákiát újraalakítani a második világháború végével csak a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió egyetértésével lehetett. A két fél közötti együttműködés alapját

3 A dualista Osztrák–Magyar Monarchiát trianlistává, Osztrák–Magyar–Cseh Monarchiává való átalakítására tett kísérlet kudarca után.

az 1941. június 22-én megindult Barbarossa-hadművelet és a december 7-én bekövetkezett Pearl Harbour-i japán támadás teremtette meg.⁴ A szövetséges hatalmak számára ez elegendő ok volt, hogy győzelmük esetén a háború kiindulópontjának 1938. szeptember 28-át tartsák, a németek által lakott cseh történelmi területek elfoglalását.⁵ Ezt a két fél egyike sem vitatta, mégsem jött létre a nyugati és a keleti hadviselők között mindenben egyetértés. A nyugatiak engedékenyebbek voltak a helyi sajátosságok tiszteletben tartásában. Az amerikaiak 1943-ban elképzelhetőnek tartották a Baltikum és a Balkán között fekvő kelet-közép-európai területsávnak az 1920-ban elfogadott államhatártól eltérő elrendezését is, ami nem vonta kétségbe a Versailles-i rendszert, csak annak némi kiigazítását jelentette volna.⁶ A Szovjetunió pedig a számára kedvező új államhatárokat akart, ami saját korábbi államhatárának nyugati irányú áthelyezését jelentette, beleértve a Kárpát-medencébe való államhatalmi belépését is. Ebben a kérdésben csak Benešsel tudott egyezsre jutni. Ha a Szovjetunió támogatja az újralakuló Csehszlovákiában a német és a magyar lakosság teljes felszámolását, akkor megkapja a két világháború közötti Csehszlovákia legszegényebb térségét, amit akkor a csehszlovák államterminológia szerint „Kárpátaljai oroszok földje” (Podkarpatská rus) néven neveztek, és magyarra Kárpátaljaként fordítottak. Az erre vonatkozó megegyezés 1943. december 12-én⁷ jött létre Moszkvában.

Ennek az emigráns csehszlovák vezetés és a Szovjetunió között megkötött szerződésnek két alaptétele van. Az egyik Csehszlovákia újralakítása, a másik a szlovákok önállósági ambícióinak valamilyen fokú kielégítése. A beneši cseh politika elsősorban a németeken akart bosszút állni, hiszen a korábbi cseh önállósági törekvést és Csehszlovákia sikeres létrehozásának birodalmi eszméjét ez írta fölül, mert a Harmadik Német Birodalom bekebelezte a történelmi Cseh Királyság németek lakta területsávját, és a maradékot saját hatalmi felügyelete alá vonta Cseh–Morva Protektorátus (Védnökség) néven. Csehszlovákia

4 A Szovjetunió hadvezetése szempontjából a bizonyosságát ennek az 1941. december 5–6-i Moszkva alatti el-entámadás sikere erősítette.

5 A cseh politika a kezdetnek az Anschluss, Ausztria Németország általi megszállását tekintette. Noha a II. világháború általánosan elfogadott kezdete 1939. szeptember 1. Lengyelország megtámadása a hitleri Németország által.

6 Lásd Romsics Ignác erre vonatkozó munkáit.

7 Ez a szerződés az 1935. május 16-án a Csehszlovák Köztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között megkötött Kölcsönös Segélynyújtási és Együttműködési Szerződés megerősítése volt. A hat cikkelyből azokat a tételeket kell kiemelni elsősorban, amelyek elutasítják a Németországgal valamint szövetségeseivel való tárgyalást, egyezkedést vagy békekötést, és a két szerződő fél szoros együttműködésére vonatkoznak. De figyelemre méltó a szerződéshez csatolt négy emlékirat is, amelyek szerint a csehszlovák állam területéről el kell távolítani a német és a magyar lakosságot úgy, hogy ne legyen az állam területén olyan település, ahol kevesebb, mint 67%-ban él cseh, szlovák vagy ukrán nemzetiségű lakos. Továbbá meg kell szervezni a Szovjetunió területén a csehszlovák katonai egységeket. Ennek a jelentőségét az adja, hogy ha a Vörös Hadsereg északról lép be a Kárpát-medencébe, akkor a frontvonal hátsó részében likvidáltak volna a magyar lakosságot. További csatolt memorandum pedig a háború utáni békeszerződésekre vonatkozott, a csehszlovák igényekkel kapcsolatban, Csehszlovákia lakosságának nemzetiségi összetételére illetve a csehszlovák nemzetiségi politikára.

Ez a moszkvai szerződés nem azonos az ún. Karácsonyi Szerződéssel (Vianočná dohoda), amit 1943. december 25-én kötöttek Pozsonyban az illegális Szlovák Nemzeti Tanács létrehozásáról, noha a kettő között vitathatatlan az összefüggés. Ennek a szerződésnek a megkötése az akkori Szlovákia politikai szereplői között nagyban befolyásolta a háború utáni viszonyokat Szlovákiában, például a magyarok rendszerszerű üldözését. A szerződés egyik létrehívója volt többek között Gustáv Husák is, későbbi belügyi népbiztos, akinek parancsára tartóztatták le Esterházy Jánost.

újjraalakítása szempontjából azonban figyelembe kellett venni a szlovákok hatalmi sértettségét is, aminek gyökere az 1915-ben megkötött clevelandi egyezség cseh részről való felrúgásában keresendő.⁸ Ezt a sértettséget földelni kellett, hiszen ennek a következményeként alakult át államjogilag 1938. október 6-án Csehszlovákia, nevezetesen Cseh-szlovák Köztársasággá, majd bomlott fel 1939. március 15-én.

A megoldást a második világháború végén találták meg erre: kielégítik a két nemzet politikusainak legalantasabb hajlamait. A csehek bosszút állnak a németeken, a szlovákok pedig a magyarokon, és ismét az egységes Csehszlovákiában menetelnek együtt, mintha mi sem történt volna. Ezt támogatta a Szovjetunió annak fejében, hogy államhatárát a Kárpát-medencébe helyezheti. És ez így megtörtént. Ennek fejében az újjraalakuló Csehszlovákiában mindkét szláv nemzet politikusai szabad kezet kapnak: tobzódjanak és gyilkoljanak, akit csak akarnak. „Rendet majd én teremtek, a saját érdekem szerint” – gondolta Jozsif Visszarionovics Sztálin, alias Dzsugasvili.

Ez tehát annak a politikai háttérnek a vázlata, amelyre alapozták az újjraalakított Csehszlovákiában a jogviszonyokat. Ezzel függ össze Esterházy letartóztatása, a Szovjetunióba való elhurcoltatása, a Népbíróságokról szóló rendelet alapján a fölötte kimondott halálos ítélet, majd a halálos ítéletének életfogytiglanra való enyhítése és börtönhalála.

A második világháború utáni Csehszlovákiában nem tekinthetők jogalkotási különlegességnek a népbíróságokról hozott rendeletek, hiszen hasonló jogszabályokat hoztak Európa más államaiban is az ellenséggel, ebben az esetben a hitleri Németország megszálló hatalmi szervezeteivel való együttműködők, valamint a háborús bűnösök megbüntetésére. Ez természetesen összefügg a modern hatalmi politika szellemiségével, a háborút közvetlenül követő időszak lélektanával és a hatalmi újrendeződéssel. Csakhogy nem mindegy, miképpen hajtják végre az ellenséggel kollaborálók megbüntetését, illetve mit minősítenek annak. Ehhez csak ráadásnak kell tekinteni a szovjet megszállási övezetekben megengedett szabadrablást és a nők megerőszakolását.

A többségi etnikumtól eltérő lakosság elűzése vagy kitelepítése újszerű mozzanat az európai állampolitikában. A középkori ázsiai hadviselés szokásaira emlékeztet, amely felkoncolta vagy elhurcolta a helyi lakosság egy részét, valamint a Szovjetunióban alkalmazott módszerekhez, pl. a krími tatárok széttelepítéséhez. Sajátos, hogy a győztes hatalmak egyetértettek a német lakosság kitelepítésével, de nem a kiűzetésével Lengyelországból, Csehszlovákiából, Magyarországról és a délszláv állam területéről. A magyarok kiűzetését

8 Az USA-ban élő, szervezett kötelékekben működő cseh és szlovák emigráció képviselői 1915. október 22-én Clevelandban (a Szlovák Liga/Slovenská liga 1907-ben történt megalakulásának helyszínén) írásos egyezséget kötöttek arra vonatkozóan, hogy a csehek és a szlovákok egy közös államban képzelik el jövőjüket. Ezt egy föderatív államjogi kötelék kialakításában fogalmazták meg. Ezt az egyezséget rúgta fel az amerikai Cseh Nemzeti Szövetség és a Cseh Katolikusok Társulása Masaryk nyomására 1918. május 31-én, mert elálltak a szövetségi állam eszméjétől, arra való tekintettel, hogy a kétmillió szlovákon kívül még 3,5 millió német és 1,1 millió magyar is kerül az új állam kötelékébe, és mi lenne, ha ezek is a szövetségi állam kialakítását követelnék.

és egyoldalú kitelepítését nem támogatták, de lehetővé tették a kétoldalú megegyezésen alapuló lakosságcserét. Azok a vádak, amelyeket csehszlovák illetve szlovák részről a magyarokkal szemben megfogalmaztak, főleg az 1938. novemberi terület-visszacsatolással és az azt követő időszakokkal kapcsolatban, nem minősülhettek politikai bűnnek, hiszen minden az akkor érvényes nemzetközi jog szerint történt. Tudatosítani kell ezzel kapcsolatban, hogy a Csehszlovákiához 1918 után elcsatolt magyarok ugyanúgy viszonyultak az új államhoz, mint Esterházy János, amit ugyancsak Schwarzenberg herceg fogalmazott meg közérthetően és hitelesen: *Esterházy János a megváltozott geopolitikai helyzetben is nemzetét védte, magyar és szlovák hazafi is volt egyaránt, de Csehszlovákiát, mint új államot „nem értette, idegen volt számára”. Mindezek ellenére „mindig betartotta a csehszlovák alkotmányt, a törvényeket”.* Ehhez hozzá kell tenni, hogy az első Szlovák Köztársaság állampolgára és parlamentjének tagja volt, a törvényeit is betartotta. A zsidók deportálását legalizáló törvény elutasításával szegült szembe először.

Esterházyt 1945. április 20-án Gustáv Husák egyszemélyi döntése alapján tartóztatták le, azt követően, hogy felajánlotta együttműködését a háború utáni viszonyok rendezése, elsősorban a magyarokat sújtó intézkedések átértékelése érdekében. Nyilvánvaló, hogy Husáknak akkor már megvolt az elképzelése Esterházy sorsáról, de bizonytalan is volt, hiszen tudta, hogy a múltja alapján nem lehet fölötte ítéletet mondani. Ezért adta őt át a Magyar Párt több tisztségviselőjével⁹ együtt a szovjet hatóságoknak, azzal a meggyőződéssel, hogy a Szovjetunióban ügyis elpusztulnak.

Tekintsük át a népbíróságokról szóló két csehszlovákiai jogszabálynak azokat a rendelkezéseit, amelyeket Esterházyval illetve a magyarokkal szemben érvényesítettek vagy érvényesíthettek. Vegyük sorra először a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. május 15-én kelt rendeletét.¹⁰

A rendelet első paragrafusa tartalmaz két sajátos, látszólag ellentmondásos meghatározást: *idegen állampolgár*, amin nem egy más állam betelepült polgárát érti, és a *Csehszlovák Köztársaság területe* meghatározást, amely állam a szlovák értelmezés szerint 1939. március 15-én megszűnt. A további szöveg szerint egyértelművé válik, hogy mindaz, ami lejajlott 1938. október 6-ához¹¹ fűzhetően a Cseh-szlovák Köztársaság, majd 1939. március 15-től a Szlovák Köztársaság állami területén, csehszlovák területen megtörténtnek minősíthető, és az ott tartózkodó idegen állampolgárok eredetileg csehszlovák állampolgá-

9 Az 1939. március 15-én megalakult első Szlovák Köztársaságban működött Magyar Párt további tisztségviselői, akiket Esterházyval együtt 1945. július 29-én a Szovjetunióba deportáltak, a moszkvai Ljubjanka börtönbe: Birbaum Frigyes, Böjtös József, Csáky Mihály, Jabloniczky János, Lászlóffy Ferenc, Neumann Tibor, Párkány Lajos, Szüllő László, Teszár Béla, Virsik Károly.

10 Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnicva. (A Szlovák Nemzeti Tanács 1945. május 15-én kelt 33. sz. rendelete a fasiszta árulók, megszállók és a velük együttműködők megbüntetéséről valamint a népbíróságok létrehozásáról.)

11 A Csehszlovákián belüli autonóm Szlovákia kihirdetésének napja. Ettől a naptól kezdve 1939. március 14-ig az állam neve Cseh-szlovák Köztársaság lett.

rok. Ez összefüggött azzal a politikai döntéssel, mely szerint a Szövetséges Hatalmak az 1938. szeptember 29. előtti állapotot vették mérvadónak, és nem az utána kialakult változásokat, noha a november 2. és 10. között meghozott első bécsi döntés még beleilleszkedett a korábbi nemzetközi joggyakorlatba.

Továbbá olyan utalások jelennek meg a rendelet szövegében, amelyek képlékenyen használhatók bármely esetre, ami 1938 novemberétől lejátszódott az addig Csehszlovákiának nevezett területen. Ilyenek például a „Horthy Magyarországnak szolgálatában” „szlovák nemzeti érdekek elleni vétkek” című minősítések. Ez utóbbi eléggé értelmezhetetlen. A rendelet szövegösszefüggésében a szlovák autonómia ellen fellépőket vagy az érdekében tevékenykedőket azonosan lehetett volna minősíteni, mert az 1945-ben érvényes felfogás szerint mind a kettő lehetett szlovák nemzeti érdek szerinti, de azzal ellentétes is.

A rendelet második paragrafusa egyértelműen vonatkoztatható Esterházyra is, mert néven nevezi a vétkesnek nyilváníthatók között a „szlovák törvényhozás” tagját is. Esterházy pedig a törvényhozó testület tagja volt. Nem hanyagolható el az sem, hogy a rendelet azonos szinten kezeli a „náci Németországot” és „Horthy Magyarországot”, amit a néhány hónappal későbbi 1945. augusztus 2-án véget ért potsdami értekezlet nem hitelesített. Figyelemre méltó, hogy ezt a rendeletet az akkori Szlovák Nemzeti Tanács huszonöt nappal Esterházy letartóztatása után hozta meg.

Különbözik-e Beneš elnöknek a népbíróságokról szóló rendelete a szlovákiaitól?¹² Különbözik, mert szakszerűbb. Megfogalmazói jártasabbak voltak a jogalkotásban. De annyiban is, hogy a szlovák jogalkotók a semmitől rugaszkodtak el. Ugyanis a szlovák autonómia kihirdetése (1938. október 6.) és az önálló szlovák állam létrejötte (1939. március 15.) nem voltak politikailag elfogadható ellenpontok, és társadalmilag megalapozott törvényalkotási háttérrel sem teremtettek, hiszen ezeket a szlovák társadalom pozitívan ítélte meg. Ellentétben a cseh társadalommal, amely a hitleri Németország felőli fenyegetettséget valóságként élte meg.

A lényeges különbség azonban a felelősségre vonással válik nyilvánvalóvá. Az elnöki rendelet ezt az időpontot az első, részleges csehszlovákiai katonai mozgósítás időpontjával, 1938. május 21-ével határozza meg. Ez Ausztriának a hitleri Németország általi bekebelezésével függ össze. Ezzel a második világháború kirobbanása előtti olyan események vetületébe helyezi az újjalakított államon belüli felelősségre vonást, amely még nem jelenti a második világháború kitörésének kezdetét, de erről a pontról oda lehet elrugaszkodni, ahová akarok. A legnyilvánvalóbb, hogy elsősorban a hitleri Németország viszonylatában fogalmazza meg a felelősségre vonást.

Ha végigbongésszük az elnöki rendeletben államellenesként felsorolt szervezeteket, kiderül, hogy nincs közöttük egyetlen olyan magyar szervezet sem, ami a hivatalosan létező Csehszlovákia területén működött volna. A szabadcsapatokat említi, amelyek nem Csehszlovákia területén szerveződtek, noha lehettek felvidéki magyar tagjaik is.

12 16/1945 Sb. Dekret presidenta republiky ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. (A Köztársasági Elnök 16/1945 sz., 1945. június 19-én kelt rendelete a náci bűnözők, árulók és segítők megbüntetéséről valamint a rendkívüli népbíróságokról.)

Esterházyt az elnöki rendelet szerint létrehozandó rendkívüli népbíróságok nem ítélték volna halálra, sőt el sem ítélték volna. Akkor mégis mi történt? Egyszerű a következtetés: történelemhamisítás történt, aminek több rétege létezik a szlovák történelemszemléletben is. Itt megint Schwarzenberg herceget kell idézni. Esterházyt a 2. világháború után azért kellett elítélni, mert „tanúja” volt olyan személyiségek korábbi politikai cselekedeteinek, akik a háború után fontos posztokat töltöttek be. „Esterházy az ő rossz lelkiismeretük volt”.

Ezt a minősítést nem kell fokozni, de le kell vonni belőle a tanulságot, ami egyértelműen a huszadik századi szlovák államalkotás érzékeny pontjaira hívja fel a figyelmet. A szlovákok állami önállósága, annak ellenére, hogy 1915-től a cseh államalkotással került érdeki összefüggésbe, mégis a magyarok önállósági hagyományait tekinti ellentétnek, ami nem történelmietlen álláspont, de az egyéni magatartás viszonylatában elfogadhatatlan. Azt kellene töredelmesen elfogadni a szlovákoknak is, hogy Esterházy János más volt, mint az ő többszörös képviselőjük az akkori Szlovák Népgyűlésben (Slovensky snem). Egyetlen volt. Magyarként is egyetlen volt, de tisztességesként is egyetlen, ami nem azt jelenti, hogy nem akadt a szlovák képviselők között több is, aki Esterházyval azonos gondolkodású lett volna, de ennek tanújelét nem adta.

Ha valamire érdemes figyelmeztetni: a *másságot* ne tekintsük nemzeti bűnnek, hanem természetes emberi magatartásnak.